

עידן המועדים

הלכות בין המיצרים ותשעה באב

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

מנהגי בין המיצרים

א. הימים שבין צום שבעה עשר בתמוז לבין צום תשעה באב, נקראים ימי "בין המיצרים", שבימים אלו נכנסו האויבים לירושלים ופרעו פרעות בישראל, עד יום תשעה באב שבו חרבו את בית המקדש (קכח)*. ולכן בימים אלו אנו נוהגים במנהגי אבילות שונים לציון הצער על חורבן בית המקדש, ונושאים עימנו את האמונה הלוהטת בגאולה שתבוא במהרה.

נאמר בנביא (ישעיהו סו, י): "שִׁמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְגִילוּ בָּהּ כֹּל אֶהְיֶה, שִׁישׁוּ אֶתְּהָ מְשׁוֹשׁ כֹּל הַמֵּתְאָבְלִים עָלֶיהָ", ודרשו חז"ל (תענית ל: ב"ב ס:): כל המתאבל על ירושלים - זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים - אינו רואה בשמחתה. ולכן יש לכל אחד להיזהר בהלכות אלו בימי בין המיצרים.

ב. ברכת שחיינו – טוב ליזהר שלא לברך ברכת שהחיינו על פרי חדש או על בגד חדש בימים אלו (ש"ע תקנ"א, יז), שהיאך יאמר "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", והם ימי צרה ופורענות לעם ישראל (עי' מ"ב ש"ס, צח), וממילא לא יאכל הפרי החדש ולא ילבש הבגד החדש (ש"ס, צט). ובגדים שאינם חשובים כל כך שאין מברכים עליהם שהחיינו, כגון גרביים ונעליים חדשות וכיוצא בהן, בודאי מותר לקנותם וללבושם מ"ז בתמוז עד ראש חודש אב (ש"ס, מה).

אבל בשבתות מותר מן הדין לברך שהחיינו (מ"ב ש"ס, צח; קכט) (ומראש חודש אב נכון להחמיר שלא ללבוש בגד חדש אף בשבת (עי' רמ"א ש"ס, ו; מ"ב, מה; קלד)). וילדים קטנים מותרים לברך שהחיינו (אפילו שיש להם הבנה בענייני הימים האלה) (קלד), והוא הדין אשה מעוברת שרואה פרי חדש ומתאוה לו, או אדם שיש לו קצת חולי (קלח). וכן אבי הבן מברך שהחיינו על המילה או על פדיון הבן (ש"ע ש"ס; קלה). ומי שטעה וברך ברכת הנהנין על פרי חדש, ונזכר שהם ימי בין המיצרים, יברך עליו ברכת שהחיינו ויאכלנו (קלח).

ג. ריקודים – אסור לעשות ריקודים בימי בין המיצרים אפילו ללא כלי נגינה (וריקודים מעורבים אסורים כל השנה) (מ"ב תקנ"א, סז; קכט).

ד. שירים – יש להימנע מלשמוע שירי קודש המלווים בכלי נגינה אפילו דרך הטייפ או הרדיו, ומיהו בשמחת מצוה הדבר מותר (כגון שמחת חתן וכלה, מילה, פדיון הבן, בר מצוה בזמנה, סיום מסכת (קנ"א). אך לא בסעודת ברית יצחק (קנ"א), אירוסין, חנוכה בית, אזכרה). ושירה בפה בלבד מותרת (קנ"א).

ה. תיקון חצות – מנהג טוב וכשר מאוד לכל בעל נפש, לשבת באבילות בכל ימי בין המיצרים אחר חצות היום (שעה 12:45) ולבכות בכיה ממש על חורבן בית המקדש, ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם (לשון האר"י בשער הכוונות דפ"ט רע"ג). והיינו באמירת "תיקון רחל", שבו פסוקים של בכי וצער על חורבן בית המקדש (קכח) [ויכול לאומרו עד זמן מנחה קטנה, שעה 4:55

* הבהרה: סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, ארבע תעניות. ש"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. נט"ג=נטעי גבריאל.

אחה"צ (ש"ת מעשה אליהו מני סימן שיה, וכ"נ במל"ח ט, ז) (מלבד בערב שבת, ערב ראש חודש ויום ראש חודש אב, שכיון שאין אומרים בהם תחנון, אין אומרים "תיקון רחל". והוא הדין לאבי הבן, הסנדק והמוהל (קכט)).

וזאת מלבד מה שיש נוהגים לומר תיקון חצות בכל ימות השנה בחצות לילה, ותבוא עליהם ברכה (קכח), וכן ראוי לנהוג אף לתלמידי חכמים (הליכות עולם א, מח), וכל שכן בלילות של בין המיצרים שצריך להוסיף בבכיה (שער הכוונות ש"ס). ואף הנשים שייכות באמירת תיקון חצות (הליכות ש"ס).

ראש חודש אב

א. משנכנס אב ממעטים בשמחה. ואדם שיש לו דין עם גוי, ישתדל לדחות את הדיון מפני רוע המזל שיש לישראל בימים אלו (תענית כט: ש"ע תקנ"א, א) עד לאחר תשעה באב (קסד. ועי' מ"ב ב) (ובמקום שאפשר טוב שישתמט גם ביום עשירי באב (קסו)).

ב. חולה שצריך לעבור ניתוח בימים אלה, עדיף להקדימו לפני ראש חודש אב או לאחר תשעה באב, אם הדבר אפשרי (קכח).

ג. משא ומתן של שמחה – מראש חודש ועד התענית ממעטים במשא ומתן של שמחה (ש"ע תקנ"א, ג ב"י ומ"ב י"א), כגון להימנע מלקנות כלים או תכשיטים מכסף וזהב או קניית צרכי חופה (מ"ב ש"ס; קסז). אבל מותר לקנות רהיטים חדשים הנחוצים לו, וכל שכן שמותר לקנות ספרי קודש (קסח). ומותר לקנות מכונת חדשה, אם יש לו צורך בה לפרנסתו, אבל בלאו הכי אסור (ובכל ה"ל, אם יש חשש שיתייקרו לאחר מכן, מותר לקנות, מפני שהוא דבר האבד) (קסז).

והוא הדין שאין לבנות בניה שהיא להרווחה ולנוי (מ"ב י"ב), אבל אם מרחיב את דירתו לצורך משפחתו הברוכת ילדים, מותר (קסז). כמו כן יש להימנע מלסייד ולצייר את ביתו בימים אלו (ש"ע ש"ס) (אבל בניית וסידור בית-כנסת, מותרים) (מ"ב ש"ס; קסז). ומותר להיכנס לדירה חדשה בימים אלו לצורך מגורים הכרחיים (ויעשה חנוכה בית בלימוד תורה בלבד עם חלוקת מגדנות). ומצוה לבנות מעקה, שהרי היא מצות עשה מן התורה (קסח. ועי' ש"ע ש"ס).

ד. נישואין/אירוסין – אין נושאים נשים ואין עושים סעודת אירוסין (ש"ע תקנ"א, ב) אפילו ללא ריקודים. אבל מותר לעשות "תנאים", ומה שמחלקים מיני מרקחת באותה שעה אינו נקרא סעודה (מ"ב סז). [האשכנזים נוהגים להחמיר שלא לערוך נישואין בכל ימי בין המיצרים (דמ"א ש"ס), ומכל מקום רשאים להשתתף בשמחת ספרדים (קנ"ג). ובסעודת אירוסין מחמירים רק מר"ח (מ"ב י"ט)].

ה. אכילת בשר – אין אוכלים בשר מראש חודש אב ועד התענית (ש"ע תקנ"א, ט כדעה ב'). ומנהג ירושלים להימנע מאכילת בשר רק מיום שאחר ראש חודש אב (קסס) [ומנהג האשכנזים שאין אוכלים בשר גם בראש חודש (מ"ב נח)]. האיסור חל גם בבשר עוף, ונוהגים להחמיר אף בתבשיל שנתבשל בו בשר (מ"ב טג; קעב). ומותר לאכול נקניק פרווה (סויה) (דנ"ח), ולשתות מרק מאבקת עוף בשרית (קע"ד). וכן מותר לטעום בערב שבת תבשילים של בשר שמבשלים לכבוד שבת, כדי לבדוק את טעמם (קעה).

ולילדים קטנים מותר לתת לאכול בשר אפילו כשהגיעו לגיל חינוך, ורק אם הגיעו הבת לגיל אחת עשרה והבן לגיל שתיים עשרה, טוב להחמיר שלא יאכלו בשר בימים אלו (קצ"ו וע"י מ"ב טו). ויולדת (תוך שלושים יום) וחולה שאין בו סכנה (אפילו אם נתרפא אך נשאר חלש) או מינקת שהדבר מפריע לתזונת התינוק - מותרים לאכול בשר (ע"י מ"ב סא וסז; קצ"ג).

וכל זה בימות החול, אבל בשבת אין רשאי להחמיר (מ"ב נט ושר"ע תקנ"ב, י), וכן בסעודת מצוה כגון ברית מילה (אפילו אם נדחתה מחמת חולי - אבל לא "ברית יצחק" (ע"י מ"ב תקנ"א, סב; קנ"ד)) או סעודת בר-מצוה בזמנה, רשאים כל הקרואים לסעודה לאכול שם בשר. וכן בסעודת סיום מסכת (רמ"א שם, י; קצ"ד).

ו. שתיית יין - יש שלא נהגו איסור בשתיית יין בתשעת הימים (ע"י קנ"ו), ויש שנוהגים איסור מראש חודש ומתירים רק יין של הבדלה וברכת המזון (שר"ע תקנ"א, י) שהם מצוה (מ"ב טז) [והאשכנזים מחמירים מראש חודש שלא לשתות יין בברכת המזון ביום חול וכן בהבדלה, אלא נותנים לשתות לקטן שהגיע לגיל חינוך. ואם אין תינוק, מותר לגדול לשתות מין ההבדלה, אבל ברכת המזון יברך ללא כוס. ובסעודת מצוה מותר (רמ"א שם ובמ"ב). ושתיית שֶׁכָּר מותרת אף בימות החול (רמ"א שם, יא)].

ז. תפירת בגדים - יש להחמיר שלא לתפור בגדים חדשים מראש חודש (שר"ע תקנ"א, ז), וכן אסור לרקום ולסרוג, אבל מותר לתפור כפתור שנפל מהבגד (ד"ז), או לתפור בגד שנקרע או נפרם (בא"ח דברים, י). ויש להחמיר שלא לקנות בגדים או נעליים חדשים אפילו על מנת ללבושם לאחר תשעה באב (רמ"א שם ומ"ב מט; דח). אבל מותר לצחצח הנעליים (ד"ז).

שבוע שחל בו ט' באב

א. תספורת - אין מסתפרים ואין מתגלחים בשבוע שחל בו ט' באב (שר"ע תקנ"א ג י"ב) (החל ממוצאי שבת (מ"ב נו)), והאיסור הוא בכל שערות הגוף (שר"ע שם, יב), ואסור אף לספר את הקטנים (שם, יד). אבל מותר לגזור השפם שמעכב האכילה (שם, יג), להסתרק במסרק (מ"ב כ; יח"ד ג, לה), וכן מותר לגזוז צפורניים (דכ"ז). [והאשכנזים מחמירים בתספורת החל מ"ז בתמוז (רמ"א שם, ט), אבל לקטנים מחמירים רק בשבוע שחל בו ט' באב (מ"ב צ"ג). ויש מהם שאוסרים אף גזיזת צפורניים בשבוע זה (ע"י מ"ב ט)].

ב. ליבוש - אסור לכבס בגדים (ואפילו מגבות) בשבוע שחל בו ט' באב, גם אם אינו רוצה ללבושם עתה אלא רק לאחר ט' באב (שר"ע תקנ"א, ג), אפילו כיום שמשתמשים במכונת כביסה (כד"ן גויים בסמוך; נס"ג לה, יג), ואפילו לתת למכבסה של גויים אסור (רמ"א שם בסופו). גם בגדי ילדים קטנים אסור לכבס (שר"ע שם, יד), אבל קטנים שדרכם להתלכלך תמיד, מותר לכבס בגדיהם (רמ"א שם; דכ"ז). [והאשכנזים נוהגים שלא לכבס החל מראש חודש אב (רמ"א שם, ג ד), ואסור להם לתת הכביסה למי שנוהג היתר בדבר שיכבס עבורם (דל"ז)].

ג. לבישת בגד מכובס - בשבוע שחל בו ט' באב אסור אף ללבוש בגדים מכובסים או להציע המיטות בסדינים מכובסים וכדומה (שר"ע שם, ג) [והאשכנזים נוהגים בזה מראש חודש (רמ"א שם)]. ומן הדין מותר להחליף הגופיה, הלבנים והגרביים שהם בגדי זיעה. והנכון הוא להכין בגדים לשבוע זה, דהיינו שילבש בגדים מכובסים וישהה עימהם למשך זמן ויניחם בצד, וילבש בגדים נוספים כנ"ל, עד שיצטברו לו מספיק בגדים שיוכל להחליפם בשבוע שחל בו ט' באב.

ויכול לנהוג כן אף בשבת, באופן שבליל שבת פושט את בגדיו ומצניעם, ובבוקר לובש בגדים אחרים, וכן אם רגיל לישון בשבת ילבש לאחר השינה בגדים אחרים (דכ"ט). ואם שכח ולא הכין בגדים יש להקל שיניח בגדים מכובסים על הקרקע שעה אחת באופן שיתלכלכו מעט, ואז יכול ללבושם (דל"ב). ומותר לגהץ בגדים (דל"ח) וכן לנקות כתם מהבגד (דל"ג).

ד. רחיצה - אין רוחצים כל הגוף במים חמים בשבוע שחל בו ט' באב, אלא מתקלחים במים צוננים (ע"י שר"ע תקנ"א, טז; רמ"ב ט"ז תעניות ה, ו; דל"ח) (ומותר לערב מים חמים כדי לשבור את קור המים הצוננים, כל שאינו נהנה מהחום (נס"ג מב, ג)). והרוחץ לשם רפואה והיולדת, מותרים לרחוץ במים חמים כדרכם, וכן מותר לרחוץ התינוקות (דמה-דמ"ז) ולשטוף הבית עם חומרי ניקוי (דמח). [והאשכנזים מחמירים שלא לרחוץ כל הגוף אפילו בצונן החל מראש חודש אלא רק פניו ידיו ורגליו (ולכבוד שבת מקילים גם לרחוץ הראש, ויש שמקילים לרחוץ הנ"ל בחמים כולל הראש למי שרגיל בכך, מבלי סבון (רמ"א ובמ"ב שם)). אבל במקומות החמים, מותר אף להם להתקלח בצונן להעביר הזיעה (דמ"ג דמח)].

ה. בגדים חדשים - אסור ללבוש בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה באב (שר"ע שם, ו) [והאשכנזים מחמירים בזה מראש חודש (רמ"א שם וע"י מ"ב, מז). ואינם לובשים בגדי שבת אפילו בשבת ומחליפים רק בגדי הזיעה (רמ"א תקנ"א, א ומ"ב ו' ומז), אם לא שהבגדים אינם מיוחדים רק לשבת אלא גם לחול המועד, פורים וחתונות (נס"ג לג, א)].

ערב ט' באב וסעודה מפסקת

א. לימוד תורה/טיול - מותר ללמוד תורה בערב תשעה באב אף אחר חצות היום עד השקיעה, שלא אסרו תלמוד תורה אלא בט' באב עצמו (ע"י רמ"א תקנ"א, ב ומ"ב ח; דמח). ולא יטייל ערב תשעה באב בשוק (רמ"א שם וע"י שר"ע תקנ"ד, כא).

ב. סעודה מפסקת - ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת בשר [ולא רק מחמת המנהג (מ"ב ג)], ולא ישתה יין ולא יאכל שני תבשילים (שר"ע תקנ"ב, א ותקנ"ד, כה), כדי להרבות אֶבְלָ וּלְזָכוֹר חוֹרְבַן הַבַּיִת וְלִהְיוֹת עֵלְיוֹ (מ"ב א). ואפילו נשים מעוברות ומניקות ושאר אנשים חלשים בכלל זה (מ"ב תקנ"ד, נא). - ונהגו לאסור גם בשר עוף ודגים (שר"ע תקנ"ב, ב), אבל מותר לאכול דג מלוח יבש (ד"ד) וכן נקניק פרווה (סויה), ואין לאסור משום מראית העין (ד"ו).

ג. אכילת שני תבשילים - בסעודה מפסקת אסור לאכול שני תבשילים (שר"ע תקנ"ב, א), ואין חילוק בין צלי למבושל לענין זה (רמ"א שם, ג). אפילו בישראל מין אחד בשני סירים (שר"ע שם), והם שונים, שהאחד קשה והאחד רך (מ"ב ח), נחשב כשני תבשילים.

אבל שני מינים שהדרך בכל השנה לבשלם יחד בסיר אחד, כגון תבשיל של אפונים שנותנים עליו בצלים וביצים, הכל נחשב כתבשיל אחד (שר"ע שם), כיון שכך הדרך לבשלם ברוב הפעמים (מ"ב י), וכן אורז עם עדשים או חומס (בא"ח דברים, יט), כל אחד כפי מנהגו ברוב הפעמים (כה"ח כד וז). ופירות חיים מותר לאכול מהם אפילו כמה מינים (שר"ע שם, ט), והוא הדין בסלט הנעשה מירקות חיים, ואף אם כבש הירקות בחומץ או במי מלח, אינם נחשבים כמבושלים (ד"ה). ומיני מאפה אינם נחשבים לתבשיל. ויש נוהגים לאכול עדשים או ביצים שהם מאכל אבלים (ע"י שר"ע דמ"א שם, ה ומ"ב יג וחו"ע דס).

ד. גדר סעודה מפסקת - ההגבלות הנ"ל הן בסעודה המפסקת שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע, אבל אם

היה בדעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אין צריך לזהר בדברים הללו (ש"ע תקנ"ב, ט). ואם בדעתו לאכול לפני הצום רק אכילת עראי, אין זה נחשב לסעודה, ונמצא שהסעודה הקודמת היא הסעודה המפסקת ואסור לאכול בה שני תבשילים (מ"ב כ).

ה. **שתיה** – אסור לשתות יין בסעודה מפסקת (ש"ע תקנ"ב, א ותקנ"ד, כה), ומותר מן הדין לשתות חלב חם או תה או קפה (ובעל נפש יחמיר על עצמו) (רמ"א, א ורמ"ב ד).

ו. **צורת הישיבה** – נהגו לשבת על הקרקע בסעודה מפסקת (ש"ע תקנ"ב, ז) כדי שתהא הסעודה שפלה (מ"ב יז), ויניח בגד תחתיו להפסיק בינו לבין הקרקע או ישב על ספסל שאינו גבוה טפח מן הארץ (= 8 ס"מ). וזקן חלש יכול להניח כר תחתיו או לשבת על ספסל עד גובה 24 ס"מ (רענ"ד, ועי' מ"ב יח). ואין צריך לחלוץ מנעליו (רמ"א שם). ואחר הסעודה מותר לשבת על כסא עד תחילת הצום (מ"ב שם).

ויש לזהר שלא ישבו שלושה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו (ש"ע תקנ"ב, ח) (ובדיעבד ישבו שלושה ביחד, יזמנו (רענ"ד)). – גם לאחר שסיים הסעודה מפסקת ויברך ברכת המזון מותר לו לאכול ולשתות (אפילו חשב שלא לאכול יותר (מ"ב תקנ"ג, ב), אלא אם כן קיבל עליו התענית בפיו בפירוש (עי' רמ"א שם, א ומ"ב שם; ערה)).

★ **חזכנו לצום** – מכיון שהצום הוא ארוך, ובתקופה חמה, יש להתכונן אליו היטב, בפרט נשים מעוברות ומניקות וכדומה, ולכן יש להקפיד על שתיה מרובה ביום שלפני הצום (3-4 ליטר). ומומלץ לשתות מיצים טבעיים ולהימנע משתיית תה, קפה) וכן ירבה באכילה במשך היום (בפרט באכילת פחמימות, כגון: לחם, קרקרים, אורז, מקרוני, תפוחי אדמה, דגנים מלאים, תירס וכדומה). וימנע ממאכלים מטוגנים, מלוחים וחריפים). ומותר ליטול כדורים המיועדים להקלת הצום (ש"ע יביע אומר ט, נד). ובמהלך הצום יש חשיבות להיות במנוחה ובמקום ממוזג.

עינויי תשעה באב

משמעותו של תשעה באב, היותו "יום השואה" של הסבל היהודי. יום המנקז את היגון של חורבן בית ראשון ובית שני, גלות בבל ורומי, נהרות דם שנשפכו בעקבות החורבן, גירוש ספרד ושאר צרות המקופלות ביום נורא זה.

ולכן חכמינו זכרונם לברכה גזרו שינהגו חמישה עינויים ביום זה: אכילה ושתיה, רחיצה, נעילת הסנדל, סיכה, תשמיש המיטה (ש"ע תקנ"ב, ב ותקנ"ד, א), ואיסורים נוספים. ודברים אלו אסורים מתחילת התענית בשקיעת החמה ועד סופה בצאת הכוכבים, ואין להקל בהם (ש"ע תקנ"ב, ב ותקנ"ג, ב; מ"ב תקנ"ד, א ותקנ"ה, ג; שג). ואף הנשים מוזהרות בכל האמור לעיל (דש).

א. **אכילה ושתיה** – הכל חייבים להתענות בתשעה באב ואסור לפרוץ גדר (ש"ע תקמ"ט, א ותקנ"א).

ב. **מעוברות ומניקות** – גם נשים מעוברות ומניקות חייבות להתענות את כל הצום כדין יום-הכפורים (ש"ע תקנ"ד, ה ורמ"א תקנ"א), אבל אם יש להן איזה חולי פטורות מלהתענות (רעש), והוא הדין אם היו בעיות בהריון, ובכל אופן יש לקבל חוות דעת של רופא ולהתייעץ עם רב מורה הוראה מבעוד מועד.

ג. **ילדות** – יולדת תוך שלושים ללידתה, פטורה מהתענית (ש"ע תקנ"ד, ו) [וגם ליולדת אשכנזיה יש להקל בזה (רפ)], ואפילו אם מרגישה טוב (מ"ב ט). והוא הדין לאשה שעברה הפלה (והיא תוך ל' יום) (רפח).

ד. **חולץ/קטנים** – חולה שהוא חלוש וחש בגופו, אף על פי שאין בו סכנה, פטור מלהתענות, לפי שבמקום חולי לא גזרו חכמים (מ"ב שם, יא; רפ). וכן ילדים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים מן התענית, ואין להם לצום, אפילו שנה קודם גיל מצוות (באה"ל ל"ט תקנ").

ה. **דרך האכילה** – החולה וכן היולדת שמוותר להם לאכול בתשעה באב, אינם צריכים לאכול לשיעורין (רפח), ומותרים לאכול מיד בבוקר כהרגלם (רפח), אבל יזהרו שלא לאכול לשם תענוג (ש"ע תקנ"ד, ה).

אבל אם אינו חולה אלא שהרופאים יעצוהו שלא יצום פן יבוא לידי חולי, לא יאכל כרגיל אלא לשיעורין. וכן חולה שצריך לבלוע כדורים לרפואתו, ואינו יכול לבלועם ללא מים, ישתה פחות פחות מכושיעור (עי' באה"ל שם על ס"ו; רעט) (והאוכלים פת, לא יאמרו "נחם" בברכת המזון (רפח). ועי' רמ"א ס"ט תקנ"ד ומ"ב ה).

ו. **רחיצה** – הרחיצה אסורה בתשעה באב בין במים חמים או צוננים, ואפילו להושיט אצבעו למים אסור (ש"ע תקנ"ד, ז). ובנטילת ידיים של שחרית צריך לזהר ליטול רק עד סוף קשרי אצבעותיו ולא את כל ידו (ש"ע שם, י) (ומברכים "על נטילת ידיים" (ש"ע תרי"ג, ב; שס"א)). ולא ישטוף פיו (ש"ע תקס"ג, ג) (אם לא במקום צער גדול, וירכין ראשו למטה שלא יבואו המים לגרונו (מ"ב שם, יא)). וכן ינהג בנטילה לאחר שיוצא מבית הכסא (רמ"א תקנ"ד, ט וש"ע תרי"ג, ג), או אם נגע בגופו במקומות המכוסים (מ"ב תרי"ג, ו) או במנעליו (בא"ח דברים, כא), או לפני התפילה (חזו"ע, ימים נוראים, שי"א).

ז. **רחיצה שאינה לתענוג** – אם ידיו התלכלכו, מותר לו לרחוץ להעביר הלכלוך, ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך (ש"ע תקנ"ד, ט), כיון שאינה רחיצה של תענוג (מ"ב יט), ומותר גם להשתמש בסבון (נש"ג ג, א). ואם היה לכלוך על גבי עיניו ודרכו לרוחצן במים, רוחץ ומעבירו ואינו חושש (ש"ע שם, יא). וכן אשה המבשלת, מותר לה לרחוץ המאכלים, אף שממילא רוחצת את ידיה (מ"ב יט).

ה. **חולץ/כחן** – חולה שאוכל פת בתשעה באב, נוטל ידיו כדרכו עד סוף הפרק, כיון שהיא רחיצה של מצוה (רצ"ב) [ועושים גם מים אחרונים (נש"ג טו, י)], וכן הדין בכהן העולה לנשיאת כפיים (רמ"א תרי"ג, ג ובמ"ב; רצ).

ט. **נעילת הסנדל** – אסור לנעול נעליים או סנדלים של עור בתשעה באב (ש"ע שם, טז), אפילו שנועל הנעליים על גרביים (רצ"ה). אבל נעליים מגומי, בד ושאר מינים מותרות (ש"ע שם), אפילו אם הן נוחות יותר מנעלי עור ורגילים ללבושן במשך השנה [כדוגמת נעלי "קרוקס"], כיון שגזירת חכמים היתה רק על נעלי עור (רצ"ט). – וילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות מותרים בנעילת הסנדל, ומכל מקום טוב לחנכם שינעלו נעליים שאינן מעור (שא) [בפרט בימינו שיש נעליים נוחות].

י. **סיכה** – אסור לסוך גופו בשמן לתענוג בתשעה באב (ש"ע תקנ"ד, טז) אפילו במקצת (מ"ב כט). וכן למרוח קרם לשם תענוג (אורל"צ, רסו). אבל מותר להתזיז ספריי על הגוף להעביר הריח (רצ"ה).

יא. ישיבה על הארץ – בט' באב יושבים על הארץ, הן בבית-הכנסת והן בבית, עד חצות היום (12:45) (ע"י: שו"ע ורמ"א תקנט, ג; מ"ב י; אורל"צ ג, רסח; דרכי הלכה-קיצושי"ע, תיג; תורת המועדים י, א. וע"ע חזו"ע שג). ומותר להניח תחתיו כר קטן, ומי שקשה לו יכול לשבת על ספסל נמוך (מ"ב יא). וימעט האדם מכבודו ומהנאתו בט' באב בכל מה שאפשר (רמ"א ס"ס תקנה). [והנוסעים ברכב, יושבים בו כדרכם].

יב. לימוד תורה – אסור ללמוד תורה בתשעה באב, ואסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, מפני שהלימוד משמח את ליבו של האדם, שנאמר (תהילים יט, ט): "פְקוּדֵי ה' יִשְׁרִים מְשַׁמְחֵי לֵב" (שו"ע תקנד, א), ואף הנשים אסורות בלימוד (שסו). וכל סוגי הלימוד בכלל האיסור [תהילים] (ואם אינו בקי בלימוד אחר יכול לקרוא תהילים כדי שלא יתבטל והוא הדין שמתור לקוראם דרך בקשה ותפילה (ע"י מ"ב ז, שי"א), חק לישראל, מעמדות (מ"ב שס), י"ח פרקי משנה (שס), קבלה (ש"י)]. וכל מה שנוהגים לומר בסדר התפילה, מותר לאומרו כרגיל (ע"י שו"ע שס, ד; וע"י שי"א ושע"ג).

אבל מותר ללמוד בדברים הרעים [כגון בספר איוב ובפירושו, ובדברים הרעים שבספר ירמיה (ומדלגים פסוקי הנחמה שבו), מדרש איכה ופירושו (וידלג מה שאינו שייך לחורבן (ש"י)), ומועד קטן פרק אלו מגלחין (שו"ע שס, א-ב), אגדת החורבן במסכת גיטין פרק הניזקין [דף נה.], ובסנהדרין פרק ה'לק [דף צו, צז ושבת קיט?], וספר יוסיפון (מ"ב ג), הלכות ט' באב ואבילות (נפ"ג עה, ו). וילמד פשוטם של דברים ולא דרך פלפול (מ"ב ד), ואם נתחדש לו בהם חידוש, מותר לכותבו (שי"א ושכ"ז)]. וכן ספרי מוסר שמעוררים את האדם לשוב בתשובה ולהיטיב אורחותיו, מותר ללמוד בהם (ואם מסתעפים מענין לענין בביאורי פסוקים המביאים לידי שמחה, יש לדלגם) (שסז). ומן הדין מותר לקרוא עיתון ולשמוע רדיו (הכשרים לקריאה ולשמיעה) והמחמיר תבוא עליו ברכה (שסו).

יג. עשיית מלאכה – מנהג ישראל שלא לעשות מלאכה ביום ט' באב (באה"ל תקנד, כב ד"ה במקום; שי"ט) (וע"י גוי מותר (שו"ע שס), וכן בליל ט' באב (שי"ט)), והעושה מלאכה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (שס, כד). אבל בעל חנות מכולת שמוכר דברי מאכל ומשקה, מותר לו למכור כל היום (שכ"ב). ונוהגים להכין את צרכי הסעודה של מוצאי ט' באב רק לאחר חצות היום (שו"ע תקנט, י). כדי שיהא יושב ושומם באבילות של ירושלים להתעסק ולהתאונן בנהי וקנינות ולא בדברים אחרים המשמחים ומסיחים מן האבילות (באה"ל שס).

יד. שאילת שלום – אין שואלים שלום בתשעה באב (שו"ע תקנד, כ), וטוב אף שלא לומר "בוקר/ערב/לילה טוב" (מ"ב מא; של). וימעט בדיבורו (חיי אדם קלה יח). ואנשים שאינם יודעים ואומרים שלום, משיבים להם שלום בשפה רפה ובכבוד ראש (שו"ע שס). אבל לשאול את חבירו איך הוא מרגיש מהתענית, מותר (של).

טז. עישון/בשמים – מי שרגיל מאוד בעישון סיגריות, ויש לו צער גדול אם אינו מעשן, יש להתיר לו לעשן בצינעא (לב). ואין לברך על מיני בשמים (שו"ע תקנט, ז ויר"ד רסה, ד; שס).

טז. טיול/אחיזת תינוק – לא יטייל בשוק בתשעה באב (שו"ע תקנד, כא) ולא יקח תינוק בחיקו, כדי שלא יבוא לידי שחוק, אבל מותר לקחת תינוק על מנת להרגיעו (חזו"ע שלג ע"פ שו"ע יר"ד שצ"א, א), ואף לשיר לו (נפ"ג עט, סז).

יז. שינה – יש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב, שאם רגיל לשכב על שני כרים, ישכב על כר אחד (רמ"א תקנה, ב). ויש שנהגו לישון על הארץ ולהניח אבן תחת

מראשותיהם (שו"ע ורמ"א שס). מיהו, אדם חלוש או זקן ומעוברות ומניקות אינם בכלל זה (ע"י: רמ"א שס ומ"ב ז; שס), וכן אם אינו מצליח להירדם מחמת כך (אורל"צ ג, רסח).

מנהגי ליל ויום ט' באב

א. "נחם"/"עננו" בתפילה – חז"ל תיקנו לומר מעין המאורע בתשעה באב, ולכן בכל שלושת התפילות צריך לומר "נחם" בברכת "תשכון בתוך ירושלים" (שו"ע תקנו ומ"ב א) (והשליח ציבור אומר "נחם" בחזרת התפילה בשחרית ובמנחה (שנ"ט)), וחז"ל תיקנו "נחם" ציון בבנין ירושלים" (ש"פ). [ואם שכח לאומרו בבונה ירושלים, יאמרנו ב"רצה" במקום שאומרים "יעלה ויבוא" בראש חודש, ואינו חותם ברוך וכו'. ואם לא נזכר, יאמרנו בסיום התפילה ב"אלוקי נצור" (מ"ב ב; שעה)]. כמו כן בכל התפילות אומרים "עננו" בשומע תפילה (שו"ע שס). ואם לא אמר "נחם" ו"עננו" אינו חוזר ומתפלל (והשליח ציבור אומר "עננו" ברכה בפני עצמה בין "גואל" ל"רופא") (ש"פ ותקנה, ב). [ומי שאינו מתענה, אומר "נחם" כיון שהוא מעין המאורע (אורל"צ ג, רסב), אבל לא "עננו" כיון שאינו צם (ע"י שו"ע שס, ג). – ולמנהג האשכנזים היחיד אומר "נחם" ו"עננו" רק בתפילת מנחה, והשליח ציבור אומר "נחם" במנחה, ו"עננו" בשחרית ומנחה (רמ"א ש"פ ותקנה, ג ומ"ב תקנה, א)].

ב. קנינות ומגילת איכה – אומרים הקנינות וקוראים את מגילת איכה, בליל תשעה באב וביומו (ע"י שו"ע תקנט ב וז ורמ"א ד), אפילו כשהוא ביחיד (מ"ב ה). ובשעת הקנינות אסור לדבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ליבו מן האבילות (שו"ע שס, ה). ומתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים (רמ"א שס, א).

ג. ברכת "שעשה לי כל צרכי" – מברכים ברכות השחר, ודעת רוב הפוסקים שיש לברך גם ברכת "שעשה לי כל צרכי" (מ"ב תקנד, לא; שס"א; חזו"ע, ימים נוראים, שכ).

ד. טלית ותפילין – המנהג כיום ברוב בתי-הכנסת שמתעטפים בטלית ומניחים תפילין בשחרית כמו בכל יום (שסו). ולא ישנה האדם ממנהג הציבור משום "לא תתגודדו" (שנ"ט). [ומנהג האשכנזים להניח טלית ותפילין בברכה רק במנחה (שו"ע תקנה, א). והמניחים תפילין של "רבינו תם", יש להם להניחם (מ"ב תקנה, ד; שע"א)].

ה. תיקון חצות – בליל תשעה באב אומרים תיקון רחל בלבד (שנ"ט ר"ס תקנ"ג; בא"ח דברים, כה; רנב), ללא וידוי (שו"ע תקנט, ד). אבל ביום אין אומרים תיקון רחל, כיון שכבר אמרו קנינות ומגילת איכה. ועוד, שאחר חצות אנו בטוחים בחסדי ה' להתנחם (בא"ח שס, קכ"ט).

מוצאי העום ועשירי באב

א. ברכת הלבנה – המנהג פשוט לברך ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב (ת"י. וע"י רמ"א תכו, ב ותקנא, ח ומ"ב תכו, יא) [והאשכנזים מצריכים שיטעם משהו ויברך עם נעליים (מ"ב שס)].

ב. כיבוס/תספורת/רחיצה – לאחר התענית מותר להסתפר ולכבס מיד (שו"ע תקנא, ד), וכן להתרחץ (תסו). ונכון להחמיר שלא לברך ברכת שהחיינו עד מוצאי עשירי באב (קכ"ט). [והאשכנזים נוהגים בכל זה איסור עד חצות היום של עשירי באב (מ"ב לו ותקנא, א)].

ג. אכילת בשר/שת"יתין – בט' באב לעת ערב נכנסו האויבים והציתו אש בהיכל בית המקדש, והיה נשרף עד שקיעת החמה ביום העשירי. ומפני כך, מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשותות יין בליל עשירי ויום עשירי באב (שו"ע תקנה) [והאשכנזים מחמירים בזה רק עד חצות (רמ"א שס). – ובסעודת מצוה כגון ברית מילה, מותר לאכול (מ"ב שס, ב; תיד)]. – ויהי רצון שנזכה בקרוב לגאולה שלמה ולבנין בית המקדש. אמן.